

**İNTİHAL AÇISINDAN İBN İSHAK VE VÂKIDÎ'YE
GÖRE
ÂTIKE'NİN RÜYASI VE NAHLE SERİYYESİ***

J. M. B. Jones

Çev. Kasım Şulul**

**IBN İSHÂQ AND AL-WÂQIDI: THE DREAM OF 'ÂTIKA AND
THE RAID TO NAHLE IN RELATION TO THE CHARGE OF
PLAGIARISM**

In the followin pages, M. Jones proposes to test the validity of the charge of plagarism by an analysis of the accounts of the dream of 'Âtika and the raid of 'Abdallah b. Jahsh to Nakhle, as they appear in al-Wâqidî's Kitâb al-Maghâzî and Ibn Ishâq's Sîra. These two topics are chosen, not only because they are referred to by Welhausen in assessing the comparative merits Ibn Ishâq and al-Wâqidî, but also because they provide homogeneous narrative units of manageable length and can be said to represent the main polarities of subject matter and style in the sîra, i.e. 'marchen' and the historical reminiscence.

Anahtar Kelimeler:

İntihal İbn İshak Kıssa
Vâkîdî 'Atike
Nahle Seriyyesi Birleşik sened

* Makalenin ismi: J. M. B. Jones, "Ibn Ishâq and al-Wâqidî: The Dream of 'Âtika and the Raid to Nahle in Relation to the Charge of Plagiarism", BSOAS, Hertford 1959, XXII/1,41-51.

** Dr. Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Görevlisi, kasimsulul@hotmail.com

Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'si ile İbn İshak'ın Sîre'sinde bulunan (İbn Hişam'ın Bekkâî'den aldığı rivayet) Peygamber'in Medine hayatıyla ilgili metinleri arasında benzer ve aynı olan parçalar mevcuttur. İbn İshak'ın zaman bakımından önceliğine binaen, Vakidî için sabık bir hareket noktası ve temel olduğu ileri sürülmüştür. Vâkıdî'nin İbn İshak'ı örnek edindiği ve eserinin temel örgüsünün ekseriyetini ondan aldığı da söylenmiştir.¹ Tartışma sürmekle beraber, ileri sürülen bu varsayıma, Vâkıdî'nin eserinde İbn İshak'ın ismini hiç zikretmemesi delil gösterilir.² Vâkıdî, aslında zikretmediği kaynaklarını ifade etmek üzere kullandığı “وقالوا” ibaresiyle İbn İshak'ın ismine işaret etmiştir. Bilinen “tam isnad” yerine “وقالوا” lafzını kullanması zaten Vâkıdî'nin rivayet usûlünün alamet-i farikasıdır. _

Gelecek sayfalarda, Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'si ile İbn İshak'ın Sîre'sinde olduğu şekliyle Âtike'nin rüyası ve Abdullah b. Cahş'ın Nahle Seriyesi'yle ilgili rivayetlerin tahlilini yaparak, Vâkıdî'ye isnad edilen intihal suçlamasını incelemeyi amaçlıyorum.³ Wellhausen tarafından işaret edildiği gibi, bu iki konuyu ele alan metinlerin seçilmesi yalnızca İbn İshak ile Vâkıdî arasında mukayese imkanı sağlamasından değil, bu metinlerin tam incelenebilir uzunlukta ve her parçası aynı özelliği taşıyan türdeş birimler sağlamasından dolayıdır. Bu metinlerin, sîre alanında konu malzemesini seçme ve sunuş sitalinde, temel iki farklı akıma; yani “kıssa üslûbuna” ve

¹ Bk. Wellhausen, Muhammed in Medina, Das ist Vakidi's Kitab al Maghazi in verkürzter deutscher Wiedergabe, Berlin 1882, Takdim, s. 11. v. d.; Horovitz, De Wâqidii libro Qui Kitâb'al-Magâzi inscribitur, Berlin 1898, s. 9 v. d.; Horovitz, “The earliest biographies of the Prophet and their authors”, “Islamic Culture”, II, 1928, s. 518 v. d.; Horovitz, “al-Wâkidî”, İslam Ansiklopedisi.

² Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'sini tahkik ederken, von Kremer ve Şirbinî'nin İbn İshak'tan yaptıkları nakiller, yazmalardaki boşlukları doldurmak üzere yapılan ilavelerdir (Wâkidy's history of Muhammed's campaigns, Calcuta 1855, s. 7; Megâzî Resûlillah, Kahire 1948, s. 7).

³ Allame Desûkî, intihali “açık bir şekilde veya telmih yoluyla, başkasına ait bir kelamı kendisininmiş gibi göstermek” şeklinde tarif eder, bk. Allame Desûkî Muhammed b. Muhammed, Muhtasarü'l-Maâni li Sa'diddin et-Taftazânî, İstanbul 1306, Matbaa-i Âmire, I,18; ayrıca bk. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1983, II,74 -çeviren-.

“rivayetlerde tarihi değere sahip kalıntılara dayanan isnad üslûbuna” işaret ettiği söylenebilir.

İbn İshak, Âtike'nin rüyasını bir isnadla nakletse de, bu isnad tesadüfî bir yapıya sahiptir. İbn İshak'ın isnadı şöyledir: “Güvendiğim bir kimse İkrime'den, o İbn Abbas'tan, Yezid b. Ruman da Urve b. Zübeyr'den naklen şöyle dediler...”⁴ Vâkıdî'nin rivayeti, zahiren şüphe uyandıran “وقالوا” lafzı ile başlar.⁵ Onun bu şekilde söze başlaması intihal suçlamasının odak noktalarından birisidir.⁶ Yüzeysel bir incelemeye göre iki rivayetin teferruatı arasındaki zahirî benzerlik, intihal suçlamasının nedeniymiş gibi görünür. Âtike'nin, rüyasını kardeşi Abbas'a nakletmesi, Ebû Cehil'in Abbas'ı alaya alması, Damdam b. Amr'ın Mekke'ye ulaşması ve Âtike'nin gelecekte haber verme mahiyetindeki rüyasını doğrulaması, hem İbn İshak hem de Vâkıdî'nin anlatımlarında hep aynı çizgide gelişir ve aynı anlatım biçiminde tezahür eder. Wellhausen'a göre, Vâkıdî'nin metninin -İbn İshak'ta bulunmayan- özellikleri, onun -İbn İshak'tan edindiği- temel anlatımı tamamlamak için daha sonra yaptığı ilavelerdir.⁷

İki metnin mecmûu ve edebî üsluplarının dikkatli bir analizi, yukarıda ileri sürülen iddiaları destekler. Vâkıdî ile İbn İshak arasındaki benzerlikler, sanıldığı kadar çok değildir. İbn İshak ve Vâkıdî'nin aynı konuları ele alan metinleri arasındaki farklılıklar aşağıda verilecektir:

⁴ İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Kahire 1936, II,258. İbn İshak'ın isnadı bu şekilde kullanması ile ilgili bir tartışma için bk. Robson, “Ibn Ishaq's use of the Isnad”, Bulletin of the John Rylands Library, XXXVIII/2, 1956, s. 452 v. d.

⁵ Şirbinî, (Megâzî Rasûlillah, s. 19) ve von Kremer'in (Wâkıdî's History of Muhammad's Campaigns, s. 22) nüshalarında, “وقال” şeklindedir. Günümüze ulaşan tam yazmada ise “وقالوا” lafzı yer alır (British Museum, Doğu Yazmaları, no: 1617, vr. 9/1). “وقالوا” lafzı Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'sinin kavramsal yapısına daha uygundur.

⁶ Horovitz, Islamic Culture, II, 1928, s. 518.

⁷ Muhammed in Medina, Takdim, s. 12.

- I- Vâkıdî'de⁸ قبل ضمضم بن عمرو , İbn İshak'ta⁹ قبل قدوم ضمضم مكة
- II- İbn İshak'ta¹⁰ بثلاث ليل , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- III- Vâkıdî'de¹¹ أفزعها , İbn İshak'ta¹² فأفزعها وعظمت في صدرها
- IV- Vâkıdî'de¹³ فبعثت , İbn İshak'ta¹⁴ فأرسلت .
- V- İbn İshak'ta¹⁵ ابن عبد المطلب , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- VI- İbn İshak'ta¹⁶ له , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- VII- Vâkıdî'de¹⁷ والله لقد , İbn İshak'ta¹⁸ رأيت الليلة أفضعتني .
رأيت الليلة رؤيا أفضعتني .
- VIII- Vâkıdî'de¹⁹ فاكنتم عني , İbn İshak'ta²⁰ ما أحدثك منها .
ما أحدثك به .

⁸ Vâkıdî, Kitâbü'l-Megâzî, thk. Marsden Jones, Beyrut 1984, I,29/1 ("I,29/1" kısaltmasında; ilk rakam, referans gösterilen eserin cildini; ikincisi sayfasını; kesme işaretinden sonra gelen üçüncü rakam alıntı yapılan ibarenin satırını gösterir. M. Jones mekalesinde, Kitâbü'l-Megâzî'sinin Şirbinî tahkiki ile British Museum Doğu Yazmaları No: 1617'deki nüshayı kullanmıştır. Biz okuyucuya kolaylık olsun diye M. Jones'in neşrini kaynak gösterdik –çeviren-).

⁹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/12.

¹⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/12.

¹¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2.

¹² es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/13.

¹³ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2.

¹⁴ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/13.

¹⁵ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/13.

¹⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/13.

¹⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2.

¹⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/14.

¹⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/4.

- IX- İbn İshak'ta²¹ فقال لها وما رأيت , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- X- İbn İshak'ta²² له , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XI- Vâkıdî'de²³ يا آل غدر انفروا إلى مصارعكم في ثلاث! فصرخ بها .
في ثلاث ألا انفروا يا لغدر لمصارعكم İbn İshak'ta²⁴ . ثلاث مرات .
- XII- Vâkıdî'de²⁵ . فبينما هم حوله مثل İbn İshak'ta²⁶ . إذ مثل
- XIII- Vâkıdî'de²⁷ . ثم صرخ بمثلها İbn İshak'ta²⁸ . فصرخ بها ثلاثا
- XIV- İbn İshak'ta²⁹ Vâkıdî'de ألا انفروا يا لغدر لمصارعكم في ثلاث
hazfedilmiş.
- XV- Vâkıdî'de³⁰ فصرخ İbn İshak'ta³¹ , ثم صرخ بمثلها ثلاث
بمثلها .
- XVI- Vâkıdî'de³² من أبي قبيس , İbn İshak'ta da hazfedilmiş.
- XVII- Vâkıdî'de³³ , ولا دار من دور مكة , İbn İshak'ta da hazfedilmiş.

²⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/15. 5 numaralı dipnotta başka bir yazmaya göre “عني” ibaresi “مني” şeklindedir.

²¹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/15.

²² es-Siretü'n-Nebeviyye, II,258/16.

²³ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/5.

²⁴ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/1.

²⁵ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/7.

²⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/2.

²⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/7.

²⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/3.

²⁹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/3.

³⁰ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/8.

³¹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/4.

³² Kitâbü'l-Megâzî, I,29/9.

- XVIII- Vâkıdî'de³⁴ أن هذه لرؤيا , İbn İshak'ta³⁵ قالوا: فقال: إن هذه لرؤيا .
هذه لرؤيا .
- XIX- İbn İshak'ta³⁶ وأنت كتميتها ولا تذكرها لأحد , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XX- Vâkıdî'de³⁷ ثم خرج العباس لقي , İbn İshak'ta³⁸ فخرج مغتما حتى لقي
- XXI- İbn İshak'ta³⁹ إياها , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XXII- İbn İshak'ta⁴⁰ فذكرها الوليد لأبيه عتبة , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XXIII- Vâkıdî'de⁴¹ بمكة , İbn İshak'ta⁴² في الناس .
- XXIV- İbn İshak'ta⁴³ حتى تحدثت به قريش أنديتها , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XXV- Vâkıdî'de⁴⁴ قال العباس , İbn İshak'ta⁴⁵ قال .
- XXVI- Vâkıdî'de⁴⁶ لأطوف , İbn İshak'ta⁴⁷ أطوف .

³³ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/10,11.

³⁴ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/16.

³⁵ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/6.

³⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/6.

³⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/16.

³⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/8.

³⁹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/9.

⁴⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/9.

⁴¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/18.

⁴² es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/9.

⁴³ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/9.

⁴⁴ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/18.

⁴⁵ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/11.

⁴⁶ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/18.

⁴⁷ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/11.

XXVII- Vâkıdî'de⁴⁸ وأبو جهل , İbn İshak'ta⁴⁹ هشام بن هشام .

XXVIII- Vâkıdî'de⁵⁰ يعود يتحدثون , İbn İshak'ta⁵¹ يتحدثون قعودا .

XXIX- Vâkıdî'de⁵² فقال أبو جهل: ما رأيت عاتكة هذه! فقلت: وما ذاك؟ , İbn
İshak'ta⁵³ فلما راني أبو جهل قال: يا أبا الفضل ، إذا فرغت من طوافك فأقبل
إلينا، فلما فرغت أقبلت حتى جليت معهم، فقال لي أبو جهل: يا بني عبد المطلب،
متا حدثت فيكم هذه النبوة؟ قال: قلت: وما ذاك؟ قال: تلك الرؤيا التي رأيت عاتكة.
قال: فقلت: وما رأيت؟

XXX -İbn İshak'ta⁵⁴ قد , Vâkıdî'de hazfedilmiş.

XXXI Vâkıdî'de⁵⁵ , İbn أنها رأيت في المنام كذا وكذا الذي رأيت ,
İshak'ta⁵⁶ في رؤياها أنه قال: انفروا في ثلاث .

XXXII- Vâkıdî'de⁵⁷ هذه الثلاث İbn İshak'ta⁵⁸ ثلاثا .

XXXIII- Vâkıdî'de⁵⁹ حقا ما تقول , İbn İshak'ta⁶⁰ ما قالت حقا .

⁴⁸ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/18.

⁴⁹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/11.

⁵⁰ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/1.

⁵¹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/12.

⁵² Kitâbü'l-Megâzî, I,30/1,2.

⁵³ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/12.

⁵⁴ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,259/16.

⁵⁵ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/3.

⁵⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/1.

⁵⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/4.

⁵⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/1.

⁵⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/4.

⁶⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/2.

- XXXIV- Vâkîdî'de⁶¹ وان مضت الثلاث ولم تكن , İbn İshak'ta⁶² وان تمضي
الثلاث ولم يكن من ذلك شيء
- XXXV- Vâkîdî'de⁶³ نكتب عليكم كتابا , İbn İshak'ta⁶⁴ , يكتب عليكم
- XXXVI- Vâkîdî'de⁶⁵ قال العباس , İbn İshak'ta⁶⁶ , قال
- XXXVII- Vâkîdî'de⁶⁷ ألا أني , İbn İshak'ta⁶⁸ , غير أني قد
- XXXVIII- Vâkîdî'de⁶⁹ أن تكون , İbn İshak'ta⁷⁰ , أن تكون عاتكت
- XXXIX- İbn İshak'ta⁷¹ ثم تفرقنا , Vâkîdî'de hazfedilmiş.
- XL- Vâkîdî'de⁷² أصابتها ولادة عبد المطلب إلا جاءت، فقلن: رضيتم بهذا الفاسق
İbn İshak'ta⁷³ الخبيث يقع في رجالكم من بني عبد المطلب إلا أتتني
الخبيث يقع في رجالكم . فقلت أقررتم لهذا الفاسق الخبيث أن يقع في رجالكم
- XLI- Vâkîdî'de⁷⁴ , النساء , İbn İshak'ta⁷⁵ , نساءكم

⁶¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/5.

⁶² es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/2.

⁶³ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/5.

⁶⁴ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/3.

⁶⁵ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/6.

⁶⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/3.

⁶⁷ (Nakledilen ibare, M. Jones'in makalesindeki alıntıya göredir, aynı ibare Kitâbü'l-Megâzî'de "غير ألا أني", eklindedir, bk II,30/13; aynı sayfanın iki numaralı dipnotunda, iki başka yazmadan yapılan alıntılar ise şöyledir: 1- ما كان مني غير ألا أني - (çeviren-) -

⁶⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/4.

⁶⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/14.

⁷⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/4.

⁷¹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/5.

⁷² Kitâbü'l-Megâzî, I,30/14.

⁷³ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/6.

- XLII- Vâkıdî'de⁷⁶ , ثم لم يكن عندك⁷⁷ İbn İshak'ta ولم يكن لك عند ذلك غيره؟ , غير لشيء مما سمعت .
- XLIII- Vâkıdî'de⁷⁸ قال: والله ما فعلت إلا ما لا أبالي به. والله لأعترضن له غداً , قال: قلت: قد والله فعلت، ما كان⁷⁹ İbn İshak'ta فإن عاد لأكفيكموه , مني إليه من كبير. وإيم الله لأعترضن له، فإن عاد لأكفي نكنه.
- XLIV- Vâkıdî'de⁸⁰ فلما أصبح من ذلك اليوم الذي رأت فيه عاتكة ما رأت قال أبو جهل: هذا يوم! ثم الغد قال أبو جهل: هذا يومان! فلما كان في اليوم الثالث قال İbn İshak'ta hazfedilmiş. أبو جهل: هذه ثلاثة أيام، ما بقي! ,
- XLV- İbn İshak'ta⁸¹ من رأيا عاتكة , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
- XLVI- Vâkıdî'de⁸² وأذكر ما احفضني النساء به من مقالتهن لي ما قلن, İbn İshak'ta hazfedilmiş.
- XLVII- İbn İshak'ta⁸³ , أتعرضه ليعود لبعض ما قال فافع به Vâkıdî'de hazfedilmiş.

⁷⁴ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/16.

⁷⁵ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/7.

⁷⁶ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/16.

⁷⁷ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/8.

⁷⁸ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/17.

⁷⁹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/8.

⁸⁰ Kitâbü'l-Megâzî, I,30/18.

⁸¹ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/10.

⁸² Kitâbü'l-Megâzî, I,31/2.

⁸³ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/12.

- XLVIII- Vâkıdî'de⁸⁴ , نحو باب بني سهم , İbn İshak'ta⁸⁵ .
XLIX- İbn İshak'ta⁸⁶ في نفسي , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
L- Vâkıdî'de⁸⁷ , قال وإذا İbn İshak'ta⁸⁸ فإذا .
LI- Vâkıdî'de⁸⁹ , ما له İbn İshak'ta⁹⁰ ما باله .
LII- Vâkıdî'de⁹¹ , فرق مني أن أشاتمته . İbn İshak'ta⁹² فرقا من أن أشاتمته .
LIII- İbn İshak'ta⁹³ قال , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
LIV- İbn İshak'ta⁹⁴ الغفارى , Vâkıdî'de hazfedilmiş.
LV- Vâkıdî'de⁹⁵

وهو يقول: يا معشر قريش، يا آل لؤي بن غالب، اللطيمة، قد عرض لها محمد في أصحابه،

الغوث، الغوث! والله، ما أرى أن تدركوها! وضمضم ينادي بذلك ببطن الوادي، قد جدع
أذنى بعيره، وشق قميصه قبلا ودبرا، وحول رحله.

⁸⁴ Kitâbü'l-Megâzî, I,31/4.

⁸⁵ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/13.

⁸⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/14.

⁸⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,31/5.

⁸⁸ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/15.

⁸⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,31/4.

⁹⁰ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/14.

⁹¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,31/5.

⁹² es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/14.

⁹³ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/15.

⁹⁴ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/16.

⁹⁵ Kitâbü'l-Megâzî, I,31/6.

وشق قميصه قبلا ودبرا وحول رحله الوادي واقفا علي بغيره وحول رحله⁹⁶ و شق قميصه وهو يقول يا معشر قريش اللطيمة اللطيمة أموالكم مع أبي سفيان قد عرض لها محمد في أصحابه لا أرى أن تدركوها الغوث الغوث.

Genel bir bakış açısıyla problem ele alındığında, haklı olarak bir çok varyantın sadece intihalle izah edilip edilmeyeceği sorulabilir. Bunun yanısıra, eğer وقالوا ifadesi, burada Vâkîdî'nin İbn İshak'a borçlu olduğunu gizleyen bir kelime oyunu olduğu söylenirse, eş anlamlı sözcüklerin kullanılması (IV, XXIII, XXXVII, XLVIII, LI), edatların, zamirlerin veya cümleciklerin terk edilmesi (VI, VIII, X, XXI, XXVI, XXX, XLI) veya kelime düzeninin değiştirilmesi (XXVIII, XXXIII, LV) özellikle bulanık ve belirsiz intihal ameliyesinin olgunlaşmamış yöntemlerini gösterir.

Ben, farklı biçimlerde tezahür etmiş olan iki rivayet şeklini ve temel karakterini tanımlamak için üslûp özellikleri ve konuyu takdim tarzlarının incelenmesi suretiyle probleme farklı bir açıdan yaklaşılması gerektiğine inanıyorum. Böyle bir tetkikten çıkacak ilk sonuç, İbn İshak'ın rivayet şeklinin pek tabii bir anlatım olmadığıdır. Dikkati çeken hususlar, kesik, kısa ve kırık cümleler, konuşanın kimliğini belirtmeden yapılan ani şahıs değişiklikleri ve aşık eksik anlatımlardır. Bu durum Wellhausen'in, edebî üslûp nokta-i nazarından yakınmasına ve (İbn İshak'a gönderme yaparak) Vâkîdî'nin bu noktadan bakıldığında bile daha anlaşılır olduğunu ifade etmesine sebep olmuştur.⁹⁷ İki rivayetin temel karakterleri, yukarıda verilen farklılıklar listesinden, örnekler verilerek açıklanabilir.

İbn İshak'ın metninde sebep-sonuç ilişkisini açıklayan ifadeler yoktur (XXII). Mesela, Abbas'ın rüyayı Velid b. Utbe'ye anlatmasının etkisi ve haberin Mekke'de yayılması gibi hususlar anlatımı zayıflatır. Ebû Cehil ile

⁹⁶ es-Siretü'n-Nebeviyye, II,260/16.

⁹⁷ Muhammed in Medina, Takdim, s. 12.

Abbas arasında geçen benzer bir konuşma, akla daha uygun bir şekilde İbn İshak'ta dile getirilir (XXIX). Vâkıdî'de özel isimler kısaltılır (V, XXVII, LIV); fiil, cümlenin açık öznesi olan isim yerine kullanılır (XX, XXV, XXXVI) ve "iltifât" sanatının⁹⁸ bir tezahürü olan birinci tekil şahıs, üçüncü tekil şahıs yerinde bulunur (VII).

Vâkıdî'nin ayrıntılara indiğini gösteren örnekler daha ehemmiyetlidir. Böyle örnekler İbn İshak'ta bulunmaz. Ben, birbiriyle örtüşen metinlerde ayrıntıya önem verme özelliğinden söz ediyorum; Amr b. As'n şahitliği gibi tedricen gelişen temalardan değil.⁹⁹ Vâkıdî'nin anlatımının önemli bir özelliği, belirli sözcük takımlarını daha sık tekrarlama ve bazısına vurgu yapmasıdır (XI, XIII, XV, özellikle bk. XLIV). Dramatik bir durumun can alıcı ifadelerinde böyle edebî sanatların kullanılması "kıssacıların" veya usta "hikayecilerin" teknik özelliğidir.¹⁰⁰ Wellhausen tarafından işaret edilen Vâkıdî'nin anlatımındaki müşkilâtı anlamamanın anahtarı burada bulunmaktadır. Tutarsız cümle yapısı, aşıkâr eksik anlatımlar, karışıklığa neden olabilecek yerlerde bile şahıs ismi yerine *قال* ibaresinin kullanılması, özel isimlerin kısaltılması, iltifât sanatının tekerrürü, yapılan bir çok tekrarlar ve vurgular, bütün bunlar yarı dramatize edilmiş sözlü anlatıma tamamen uygundur. Bu, Vâkıdî'nin rivayet şeklinin İbn İshak'ınkinden daha çok kıssacı bir üsluba sahip olduğunu gösterir. Vâkıdî'nin metinleri, bilerek yapılan bir intihal kabul edilerek incelenirse bu anlaşılmaz bir paradoks olur. Sonuç olarak şu söylenebilir: Vâkıdî'nin rivayeti kendi zamanının kıssa üslubuna işaret eder ve kıssa üslubunda mahallî özellikler ve edebî eksiklikler bulunsa da bunların gerçekliğine inanılarak kaydedilmiştir.

Âtike'nın rüyası güçlü dramatik nitelikler ve tabiat üstü izlenimler veren bir hikaye gibi tanımlanırsa, o zaman bu kıssacıların dağarcığında bulunan bir metin olur. İbn İshak ve Vâkıdî, ikisi de, serbestçe kıssacıların

⁹⁸ Taftazânî, iltifâtı "sözün akışını, muhatabın beklemediği bir şekilde, birinci (mütakellim), ikinci (muhatab) ve üçüncü (gâib) şahıslar arasında, muhatabın dikkatini çekmek ve söze tazelik kazandırmak için değiştirmek" şeklinde tanımlar, bk. Sadeddîn Taftazânî, el-Mutavval Ale't-Telhîs, İstanbul Matbaa-i Âmire 1309, s. 131, -çeviren-).

⁹⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2.

¹⁰⁰ Bk. Guillaume, The Life of Muhammed, London, O. U. P., 1955, Takdim, XXIV.

malzemelerini kullanırlar. Umuma ait bir repertuardan yararlanılması, Vâkıdî'nin metinlerinin intihal eseri olduğunu kanıtlamaz; daha çok Âtike'nin rüyasını ele alan iki metin arasında bulunan benzerlikleri açıklar. Bu durum, "kıssa"nın değişmez bir forma sahip olduğuna işaret etmez. Kıssaların organik gelişme özelliğine sahip olduklarına, tartışılan rivayete Vâkıdî'nin yaptığı eklemeler gösterilebilir. Âtike'nin rüyasında¹⁰¹ gördüğü söylenen kaya parçalarının Amr b. Âs'ın iddiasında da yer almış olması ve Abbas'ın, Ebû Cehil'i azarlaması olayının daha ılımlı bir hava içinde takdim edilmesi gibi.¹⁰² Ben, böyle bir hikayenin çarpıcı anahatlarının ve takdim tarzının çoğunun hicrî ikinci asırdan daha önce, yani İbn İshak'tan evvel oluştuğunu iddia ediyorum. Bu iddiayı, İbn İshak'tan önce H. 141'de vefat eden Musa b. Ukbe'nin kaybolan Kitâbü'l-Megâzî'sine İbn Kesir'in yaptığı atıf da teyid eder. İbn Kesir, Âtike'nin rüyasını incelerken İbn İshak'ın rivayet şeklinin Musa b. Ukbe'nin anlatımının benzeri olduğunu belirtir.¹⁰³

Şimdiye kadar, İbn İshak ile Vâkıdî'nin Âtike rüyası ile ilgili metinleri arasında bulunan benzerliğin intihalden değil, ikisinin de kıssacıların yaygın malzemesinden yararlanmalarından kaynaklanabileceğini göstermeye çalıştım. Vâkıdî'ye yöneltilen intihal suçlaması daha fazla tartışılırsa, onun *وقالوا* ibaresini çözümlene ve açıklama yapmak için kullandığı daha iyi anlaşılır. Vâkıdî'nin *وقالوا* lafzının kullanmasının ardındaki temel düşünceleri değerlendirme denemesine, Nahle Seriyyesi, metin, konu, stil ve takdim metodu bakımından Âtike'nin rüyası ile karşılatırmak için elverişli bir tema sağlar. Aşağıda –ilk kez- verilecek olan metin daha kullanışlıdır. von Kremer ve Şirbinî tarafından neşredilen metnin ilmi değeri düşüktür. Tahlil için gerekli metinler aşağıda verilmiştir:¹⁰⁴

A ثم سرية أميرها عبد الله بن جحش إلى نخلة، ونخلة وادي بستان ابن عامر، في رجب
علي رأس سبعة عشر شهرا.

¹⁰¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2 v. d.

¹⁰² Kitâbü'l-Megâzî, I,29/2 v. d.

¹⁰³ İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, Kahire 1932, IV,258.

¹⁰⁴ (Bundan sonra verilecek metnin tümü, M. Jones'in tahkik ettiği Kitâbü'l-Megâzî'ye göredir, -çeviren-).

B قالوا: قال عبد الله بن جحش: دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم حين صلى العشاء فقال: واف مع الصبح، معك سلاحك؛ ابعتك وجهًا! قال: فوافيت الصبح وعلي سفي و قوسي وجعيتي ومعى درقتي، فصلى النبي صلى الله عليه وسلم بالناس الصبح م انصرف، فيجدني قد سبقته واقفا عند بابه، و أجد نفرا معي من قريش. فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم أبي بن كعب فدخل عليه، فأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم وكتب كتابا. ثم دعاني فأعطاني صحيفة من أديم خولاني فقال: قد استعملتك على هؤلاء النفر، فامض حتى إذا سرت ليلتين فانشر كتابي، ثم امض لما فيه. قلت: يا رسول الله، أي ناحية؟ فقال: اسلك النجدية، تؤم ركية.

C قال: فانطلق حتى إذا كان ببئر ابن ضميرة نشر الكتاب فإذا فيه: سر حتى تأتي بطن نخلة على اسم الله وبركاته، ولا تكرهن أحدا من أصحابك على المسير معك، وامض لأمرى فيمن تبعك حتى تأتي بطن نخلت فترصد بها عير قريش. فلما قرأ عليهم الكتاب قال: لست مستكرها منكم أحدا، فمن كان يريد الشهادة فليمض لأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم ومن أراد الرجعة فمن الآن! فقالوا أجمعون: نحن سامعون ومطعون لله ولرسوله ولك، فسر على بركة الله حيث شئت. فسار حتى جاء نخلة فوجد عيرا فيها عمرو بن الحضرمي و الحكم بن كيسان المخزومي و عثمان بن عبد الله المخزومي. فلما رأوهم أصحاب العير هابوهم وأنكروا أمرهم، فحلق عكاشة رأسه من ساعته، ثم أوفى ليطمأن القوم.

D قال عامر بن ربيعة: فحلق رأس عكاشة بيدي – وكان رأي واقد بن عبد الله و عكاشة أن يغيروا عليهم – فيقول لهم: عمار! نحن في شهر حرام! فاشرف عكاشة فقال المشركون بعضهم لبعض: لا بأس، قوم عمار! فأمنوا في أنفسهم، و قيدوا ركابهم وسرحوا، واصطنعوا طعاما. تتشاور أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم في أمرهم – وكان آخر يوم من رجب، ويقال أول يوم من شعبان- فقالوا: أن أجرتم عنهم هذا اليوم دخلوا المحرم فامتنعوا، وإن أصبتموهم ففي الشهر الحرام. وقال قائل: لا ندري أمن الشهر الحرام هذا اليوم أم لا. وقال قائل: لا نعلم هذا اليوم ألا من شهر الحرام، ولا نرى أن تستحلوه لطمع أشفيتم عليه. فغلب على الأمر الذين يردون عرض الدنيا، فشجع القوم فقاتلوهم. فخرج واقد بن عبد الله يقدم القوم، قد أنبض قوسه، فرمى عمرو بن الحضرمي – وكان لا يخطئ رميته – بسهم فقتله. وشد القوم عليهم، فاستأسر عثمان بن عبد الله بن المغيرة، واستاقوا العير.

E بن زمعة الأسدي، محمد قال: حدثني علي بن يزيد بن عبد الله حدثنا محمد قال: حدثنا **E** أسرت الحكم ابن كيسان، فأراد عن أبيه عن عمته عن أمها كريمة ابنة المقداد بن عمرو، قال: أنا به على رسول الله عليه وسلم! فقدمنا صلي دعه، نقدم به على رسول الله أميرنا ضرب عنقه، فقلت: رسول الله عليه وسلم يدعو إلى الإسلام، فأطال صلي رسول الله وسلم، فجعل الله عليه صلي الله هذا يا رسول الله؟ والله لا عمر بن الخطاب رضي الله عنه: تكلم الله عليه وسلم كلامه، فقال صلي الله لا الله عليه وسلم صلي النبي الهاوية! فجعل يسلم هذا آخر الأبد، دعني أضرب عنقه ويقدم إلى أمه هو إلا أن رأيته قد أسلم، وأخذني ما تقدم وتأخر عمر: فما على عمر حتى أسلم الحكم، فقال يقبل إنما أردت بذلك الله عليه وسلم أمرا هو أعلم به مني، ثم أقول: صلي على النبي وقلت: كيف أرد الله حتى قتل يوم بئر معونة، إسلامه، وجهد في والله فحسن النصيحة لله ولرسوله! قال عمر: فأسلم الله عليه وسلم راض عنه ودخل الجنة. صلي و رسول الله

F حدثنا محمد قال: حدثنا الواقدي قال: حدثني محمد بن عبد الله عن الزهري قال، قال الحكم: وما الإسلام؟ تعبد الله وحده لا شريك له، و تشهد أن محمدا عبده ورسوله. قال: قد أسلمت. فالتفت النبي صلي الله عليه وسلم إلي أصحابه فقال: لو أطعتمكم فيه أنفا فقتلته، دخل النار.

G قالوا: و استاقوا العير، وكانت العير فيها خمر و آدم و زبيب جاءوا به من الطائف، فقدموا به علي النبي صلي الله عليه وسلم. فقالت قريش: قد استحل محمد الشهر الحرام، فقد أصاب الدم والمال، وقد كان يحرم ذلك و يعظمه. فقال من يرد عليهم: إنما أصبتم في ليلة من شعبان. وأقبل القوم بالعير، فلما قدموا على رسول الله صلي الله عليه وسلم وقف العير فلم يأخذ منها شيئا، وحبس الأسيرين، وقال لأصحابه: ما أمرتكم بالقتال في الشهر الحرام.

H فحدثني ابن أبي سبرة عن سليمان بن سحيم قال: ما أمر رسول الله صلي الله عليه وسلم بالقتال في الشهر الحرام، إنما أمرهم أن يتحسسوا أخبار قريش.

I قالوا: وسقط في أيد القوم، وظنوا أن قد هلكوا، وأعظم ذلك من قدموا عليه، فعنفوهم ولاموهم، والمدينة تفور فور المرجل. وقالت اليهود: عمرو بن الحضرمي قتله واقد بن عبد الله

التميمي؛ عمرو عمرت الحرب، والحضرمي حضرت الحرب! و واقد وقد الحرب! قال ابن واقد: قد تفاءلوا بذلك، فكان ذلك من الله على يهود.

J قالوا: وبعث قريش.....¹⁰⁵

K فحدثني أبو بكر....¹⁰⁶

L قالوا : وكان من قول.....¹⁰⁷

M فحدثني عمان الجحشى¹⁰⁸

N فحدثني محمد بن يحيى بن سهل.....¹⁰⁹

O قالوا : ونزل القرآن¹¹⁰

P فحدثني معمر¹¹¹

Q فحدثني أبو بكر بن أبي سبرة.....¹¹²

R وفي تلك السرية.....¹¹³

S تسمية من خرج.....¹¹⁴

¹⁰⁵ Kitâbü'l-Megâzî, I,16/17. Bundan sonra paragrafların sadece giriş kelimeleri verilecektir.

¹⁰⁶ Kitâbü'l-Megâzî, I,16/20.

¹⁰⁷ Kitâbü'l-Megâzî, I,17/21.

¹⁰⁸ Kitâbü'l-Megâzî, I,17/21.

¹⁰⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,18/3.

¹¹⁰ Kitâbü'l-Megâzî, I,18/7.

¹¹¹ Kitâbü'l-Megâzî, I,18/14.

¹¹² Kitâbü'l-Megâzî, I,18/17.

¹¹³ Kitâbü'l-Megâzî, I,19/2.

¹¹⁴ Kitâbü'l-Megâzî, I,19/4.

Yukarıda verilen listedeki A metni, Vâkıdî'nin yeni konuya mutad giriş metoduna, olayın tarihini ve ekseriyetle ilgili yerin coğrafi konumunu belirtme özelliğine işaret eder. S metni Vâkıdî'nin seriyyeye katılanları gösteren listesidir. Onun açıklayıcı notları I, K, O, Q metinlerinde bulunur. C metninin kaynağı belirtilmemiş ,D ve R metinlerine tek bir kaynak verilmiştir. E, F, K, M, N, P ve Q metinleri senedleriyle birlikte kaydedilmiştir.

B, G, I, J, L ve O metinlerinde قالوا formülünün kullanıldığı görülecektir. B metni İbn İshak'ınki ile paralel değildir. Anahatlar giriş cümlelerinde muhtasar bir şekilde verilir.¹¹⁵ Cümleler فقالت قريش ve فقال من يرد ifadeleriyle başlaması durumunda G metni, İbn İshak'ın ibarelerine takriben muadil olur.¹¹⁶ Peygamber'in ما أمرتكم ve benzeri sözleri her iki kaynaktan bulunur.¹¹⁷ I metnindeki şiiirimsi ifadeler İbn İshak'ta biraz farklı bir şekilde bulunur.¹¹⁸ J metnindeki Peygamber'in sözleri¹¹⁹ az farkla ve daha çarpıcı bir bağlamda İbn İshak'ta da yer alır.¹²⁰ Vâkıdî'nin قالوا ibaresiyle söze başladığı metinleri ile İbn İshak'ın¹²¹ benzer olduğu söylenebilen metinleri arasında nihaî anlamda benzerlik yoktur. Şayet قالوا formülü intihal edilmiş bir metni gizlemek için yapılmış bir kelime oyunu sayılırsa; o zaman bizim bu noktada varsaydığımız intihal, İbn İshak'ta bulunan bilgilerden başka türlü müdür? Bu düşünce doğrusu asılsızdır ve biz, geleneksel isnad zincirleri ve giriş kabilinden olmayan ifadeler arasına, görüldüğü kadarıyla rastgele, serpiştirilen قالوا ibaresinin izahını başka yerlerde aramalıyız.

¹¹⁵ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 252/ 3 ve 5. satırlar.

¹¹⁶ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 254/13.

¹¹⁷ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 254/10.

¹¹⁸ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 254/17.

¹¹⁹ Kitâbü'l-Megâzî, I,16/17.

¹²⁰ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 255/11.

¹²¹ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 255/20.

Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'sinde "birleşik sened"i ifade etmek üzere kullanılan قالوا formülünün ilk bulunduğu yer bizzat metnin girişidir. Vâkıdî, ana kaynaklarından 23 tanesinin ismini bir bir sıraladıktan sonra şöyle der: فكتبت كل الذي حدثوني قالوا.¹²² Yazılı malzemeyi referans göstermek çok önemlidir. Çünkü yazılı malzeme kaynakları karşılaştırma, tasnif etme ve sıralama fırsatı verir. Vâkıdî'nin قالوا ibaresini kullanması veya "birleşik sened"i karşılamak üzere söz konusu ibareyi kullanması, onun gelişi güzel ve intihal edilmiş bir metni gizlemek için acemice yapmış bir girişime değil; aksine bu, Vâkıdî'nin orijinal kaynaklarının ortak yapısına işaret ettiği kanaatindeyim. B, G, I, J, L ve O metinlerinde قالوا formülünün tekrar edilmesi, Vâkıdî'nin verilen bilgileri kabul ettiğini belirtir. Bu, Vâkıdî'ye kendisi hayattayken ona yöneltilen tenkidleri de açıklar. Tenkid edilen "birleşik sened"i kullanan sadece Vâkıdî değildir. Aynı yöntemi İbn İshak¹²³ ve İbrahim el-Harbî'ye göre Zührî de kullanmıştır.¹²⁴ Vâkıdî'nin, muhtemelen "birleşik sened yöntemi"ni kullanması, geniş ölçüde Kitâbü'l-Megâzî'nin kavramsal yapısının teşekkülünün elzem bir parçası olmasından dolayıdır. Bu husus, İbrahim el-Harbî'nin başka bir rivayetinde iyice izah edilir. İbrahim el-Harbî, "el-Müseyyibî'den şu sözleri duyduğunu belirtir: "Vâkıdî'ye 'rivayet aldığın kaynakları birleştiriyorsun, 'falan ve falan kimseler bize tahdis etti' diyorsun, birleşik sened ve metinle rivayet ediyorsun; keşke bunun yerine her şahsın rivayetini ayrı isnadı ve metiniyle bize tahdis etsen' dedik."¹²⁵

İbn İshak'a yöneltilebilecek muhtemel intihal suçlaması tartışıldığında -Âtike'nın rüyası rivayetinde olduğu gibi-, Musa b. Ukbe'den kalan metinlere işaret etmek gerekir. İntihal yapıldığını söylemek, İbn İshak'ın çalışmasındaki yeni ve ona mahsus unsurları, mübalağalı kabul etmenin bir yansımasıdır. İbn Kesir ve İbn Seyyidinnâs'ın, Musa b. Ukbe'nin Kitâbü'l-Megâzî'sinden yaptıkları nakiller ve İbn Seyyidi'n-Nâs'ın "Musa b. Ukbe ile

¹²² Kitâbü'l-Megâzî, I,2/3.

¹²³ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 257.

¹²⁴ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-Eser, Kahire 1937, I, 20.

¹²⁵ 'Uyûnü'l-Eser, I, 18.

Muhammed b. 'Aiz, Nahle Seriyyesi'ni İbn İshak'a benzer şekilde tasvir ederler"¹²⁶ mealindeki sözleri, Musa b. Ukbe'nin rivayetinin İbn İshak'ın metnine çok yakın olduğunu gösterir. Üç kaynak arasında ayrıntılarda farklılıklar bulunur. Mesela Musa b. Ukbe'nin rivayeti, Safvân b. Beydâ ile 'Amir b. İyâs'ın seriyeye katılan gurupta bulunduğunu söyler.²⁷ İbn İshak¹²⁷ ve Vâkıdî, Peygamber'in mektubunun okunuşunu ve seriyeye katılanların yola devam etmek veya geri dönmek seçenekleri karşısında serbest bırakıldıklarında hepsinin Nahle'ye kadar gitme konusunda Abdullah b. Cahş'i izlemeyi seçtiklerini kaydeder. Musa b. Ukbe'ye göre, Peygamber'in mektubu okunduğunda, seriyeye katılanlar tavsiyeye uyarak Nahle'ye kadar ilerlediler. Aynı vakitlerde Sa'd b. Ebi Vakkas ile 'Utbe b. Ğazvân Bahran'dan geri dönüyordu. Hikayenin bazı kısımları sadece bir tek kaynakta bulunur. Vâkıdî'deki fidiye rivayeti¹²⁸ ve İbn İshak'taki şiir gibi.¹²⁹ Bununla beraber genelde hadisenin üç rivayeti arasında büyük oranda benzerlik vardır. Vâkıdî'nin İbn İshak'tan intihal yaptığını söylemek bu şartlar altında geçerli bir delile dayanmayan bir varsayımdır. İbn İshak, açıkça Musa b. Ukbe tarafından paylaşılan malzemeyi kullandı. Biz bu hayatî noktaya, iki müelliften öte, sîre-megâzî literatürünün ilk dönem gelişimi açısından bakmalıyız. Daha kabul edilebilir bir teori şu olabilir: Sîre'nin büyük bir kısmı hicrî ikinci asırda şekillenmişti. Daha sonraki müellifler, kıssacıların anonim malzemesini ve hadis rivayetlerini kullanarak elde ettikleri malumâtı kendi görüşlerine göre düzenlediler ve kendi araştırma neticelerini de çalışmalarına ilave ettiler.

¹²⁶ 'Uyûnü'l-Eser, I, 230.

²⁷ 'Uyûnü'l-Eser, I, 230.

¹²⁷ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 252.

¹²⁸ Kitâbü'l-Megâzî, I,17.

¹²⁹ es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 256.

